

Toen en nu

Uit de historische bladen

Van meerdere beschaving...

Tot 1900 was onderwijs aan kinderen uit het gewone volk een kwestie van willekeur. Leerplicht bestond niet en ouders konden hun kroost naar believen thuishouden voor werk in huis of op het land. Arbeiders en boeren maakten daar, vooral in de drukke seizoenen, vaak dankbaar gebruik van.

Pas in 1901 trad de leerplichtwet in werking, die kinderen tussen 6 en 12 jaar verplicht naar school stuurde. Iets dat op het platteland grote gevolgen zou hebben. De wet werd trouwens maar nipt - met 50 tegen 49 stemmen - door de Kamer aangenomen, omdat een tegenstander van zijn paard werd gegooid en niet kon stemmen. Wat voorstanders de uitspraak ontlokte dat het paard verstandiger was dan zijn heer.

In Markelo leidde de wet, net als elders, tot de roep om nieuwe scholen. Onder meer in Elsenerbroek en Markelosebroek, de armere gebieden in de gemeente, waar kinderen grote afstanden moesten afleggen naar school in Markelo of Goor. Marlo's Chronyke laat in een mooi verhaal zien hoe de bewoners van Markelosebroek vanaf 1903 probeerden een eigen school te krijgen. De manier waarop die er in 1907 kwam, geeft een aardig beeld van hoe burgers en bestuur het ook toen al soms moeilijk met elkaar hadden. B&W en gemeenteraad aarzelden en zagen helemaal niets in de plannen van de bewoners om ook nog een schoolwoning bij de school te bouwen.

Schoolhoofden zouden liever in het dorp zelf wonen dan in de verlatenheid van het 'broek'. Geschikte kandidaten zouden zelfs van de functie afzien als ze daar moesten wonen, meenden raad en college. Argumenten waarachter vooral zorgen over de extra kosten schuilgingen.

De meesterswoning zou er komen. Ook omdat de provincie druk uitoefende. Niet alleen kon het hoofd zo beter op de school passen, maar GS achtten 'het verder ook van belang, dat er iemand van meerdere beschaving en kennis komt te wonen'. Het is het idee van de dorpsleraar die - ook buiten de lessen om - de algehele 'verheffing' van plattelandsgemeenschappen aanjaagt. Het zou een mooi onderzoek waard zijn om te zien wat ouderwetse 'meesters' daaraan een eeuw geleden bijdroegen.

MC heeft verder stukken over ontstaan en ontwikkeling van boerderijen rond Markelo en over de dorpsuitbreiding na de Tweede Wereldoorlog. Een aardig tijdsbeeld biedt ook een verhaal over 'De derde wandelweg', een ANWB-wandelroute van Zwolle naar Oldenzaal die in 1916 klaar was. Ook Markelo, 'een nog rustig, stil boerendorpje' waar 'opgeschroefde hotel- en pensioenprijzen' onbekend waren, wordt beschreven. De auteur van de wandelroute prijst zich bijkans gelukkig dat buiten onze grenzen de Eerste Wereldoorlog woedt. Hij herinnert zich namelijk een Twentse waard 'die me den geweldigden ham over de tafel toeschoof en met knipoogjes in z'n rood-bollig gezicht maar telkens herhaalde, dat ie z'n varkens toch niet meer aan Duitsland kwijt kon raken en dus net zo lief 'n landgenoot achter zijn ham zag zitten schransen'.

Oude wandelgidsen zijn meestal aangenaam leesvoer, een 'Fimdgrube' voor al wat verdwenen is. Ze voeren de lezer van nu langs verdwenen stads- en dorpsgezichten met gewoonten en een levenstempo die ons vaak al vreemd voorkomen. En dat alles in een taal die nog vrij is van toeristisch jargon. **Boorn & Boerschop**, blad van de Heemkundevereniging Borne, drukt naast verhalen over De Harmonie, Het Weleveled en de joodse familie Lievenboom een stuk af uit de wandelgids die de Hengelse dominee en romanschrijver H.M. Bruna in 1897 van zijn wandelingen in de regio maakte. Opvallend zijn de precieze beschrijvingen van boerderijen, dorpen en de kerken, waarop hij zich bij zijn wandelingen oriënteert. En ondertussen zuigt hij de gesprekken met voorbijgangers op, die de omgeving tot leven wekken. Zoals bij het kerkje in Saasveld 'waar men nog weet te verhalen van den tijd, toen 't kasteel er nog stond, waar nu de kerk staat, een berucht roofslot'.

G.L.V.

Stad ontmoet platteland, rijk treft arm en oude volksgebruiken leven voort naast opkomende industrieën. De Twentse Filmbank laat Twente zien zoals het leefde en werkte. In al zijn variatie. Soms zijn de beelden ons nu al vreemd, dan weer merkwaardig vertrouwd.

door Gerard Lage Venterink

Twente zoals het leeft en werkt

Het is een zwart-witfilmpje van nog geen 20 minuten waar maar een ding aan ontbreekt om de verbeelding nog sterker te prikkelen. De geur. Het moet in 1923 onvoorstelbaar hebben gestonken in de gebouwen van de Enschedese huisvuilverwerking. Door het huis- en straatvuil dat er verzameld werd. En door de 'poeptonnen' die met de hand in de 'ledigingsmachine' worden gezet. Waarna ze doorgaan naar een 'waschine', waarvan het water de bediener af en toe om de oren spuit.

En toch druipet de 'viezigheid' niet van de film, waarmee het Berlijnse Deulig-Film AG in 1923 de mannen van het vuilnis volgde. Integendeel, de wereld van het afval oogt in zwart-wit bijna clean. En, bij alle verschillen met nu, ook al verrassend modern. Nieuwe elektrische voorspanauto's met aanhanger staan netjes in het gelid op de gemeentewerf en doen, begeleid door rennende kinderen, hun werk in keurig 'aangeharkte' straten en parken, waar iedereen opgewekt zijn werk lijkt te doen. De stad Enschede als heile Welt, zelfs tussen het afval.

Dat het er in die wereld ook anders aan toeging tonen andere films. Van stakende arbeiders bij Jannink, die in 1932 zwijgend gadeslaan hoe werkwilligen de fabriek binnentrekken. Of ploeterende arbeiders in Vriezenveen, die een wintervoorraad turf aan het veen ontworstelen. Films over de oorlog vertellen over verdriet of vastberadenheid. Over de bombardementen op Enschede en Hengelo, de bevrijding van Denekamp, NSB-vrouwen die worden opgepakt of, terugblikkend, over de April-meistaking van 1943 die bij Stork in Hengelo begon.

Geuren levert de Filmbank weliswaar niet, maar afgezien daarvan dompelen de films de kijker volledig onder in een periode waarin Twente met beide benen de moderne tijd binnenstapte en tegelij-

kertijd met hoofd en hart soms nog in het 'land van aleer' verbleef, zoals schrijfster Cato Elde-rink het noemde. Talrijk zijn de beelden uit de industrie, textiel, metaal, of van de aanleg van kanalen en (spoor)wegen. Het 'nijvere Twente' is alom aanwezig. En tegelijk geven ze een indruk van het geploeter van het eenvoudige volk of de slagen van het lot, zoals de overstromingen die in 1946 flinke delen van Almelo onder water zette. En tussen al die films, die een beeld geven van het leven en werken in deze regio tot de jaren zestig, zijn er de feesten, de folklore en de schier oneindige rij koninklijke bezoeken.

„De films geven een idee van een regio die in die jaren vol ondernemingsgeest zat”, vindt Chris van Oosterwijk, bedenker en beheerder van de Twentse Filmbank. „En tegelijk haal je uit veel films toch ook nog het beeld van een soms nog tamelijk gesloten gemeenschap, die hecht aan oude gebruiken en de vrouwelijkheid van het dorpsleven.” Die hang naar het oude, gegroeide is ongetwijfeld het mooiste te

zien in de beroemde Meyling-film, die ook bij de Twentse Filmbank te vinden is. Albert Meyling, bierbrouwer te Hengelo, liet in de jaren dertig zijn filmcamera draaien bij tal van levende tradities op het platteland. In de anderhalf uur durende film *Het oold gebroek in Twente* wijst Meyling de kijker op de schoonheid van de regio en op de betekenis en herkomst van gebruiken als het vlöggelen, paasstaak slegen, klootschieten of midwinterhoorn blazen.

Tradities, die soms de tand des tijd hebben doorstaan, maar soms ook bijna of helemaal verdwenen zijn. Zoals de prachtige beelden bewijzen van een boer, die met een palmtakje rondgaat en alles op zijn erf met wijdwater besprenkelt. Het huis, de nien-deur, de wagens en de melkbusen, alles wordt nat in de hoop de zegen van de Hoogste te verkrijgen. „En 't peerd krig ok nog wat veur 't gaat”, zegt de vrouwelijk commentaarstem achteloos, die na wat inleidende Nederlandse zinnen op het Twents is overgegaan. Het Twente van Meyling is een

■ De landing van een Zeppelin op vliegveld Twente, waarvan de Twentse Filmbank bewegende beelden heeft.

■ Een elektrische wagen van de gemeentelijke reinigingsdienst in Enschede. Alle foto's op deze pagina zijn stills uit films van de Twentse Filmbank.

■ Een turfstecker in Vriezenveen, die met zware lichamelijke inspanning turf wint.

land waar boeren allemaal nog petten dragen, vrouwen regelmatig een knipmuts en de nonnen steevast een grote kap. Het is het land van feesten en smeekebedes om een goede oogst. Zoals de 'veldgaank' in de Mekkelhorst achter Beuningen of het schuttersfeest in Haaksbergen en de jaarlijkse uitwisseling van brood en wijn tussen de heren van Twickel en de dominee van

Delden op Witte Donderdag. Meylings Twente is het land van de brooduitdeling aan de armen door de dertien boeren op de Ageler Es. Die innig bidden en hopen dat een ramp als in 1738, toen de oogst volgens de overlevering door een hagelbui verloren ging, uit mag blijven. Of zoals een van de Ageler boeren het alle aanwezigen wenst: „Dat 't oe good mag gaan, in hoese en op 't laand.”

■ Boeren op de Ageler Es die op de knieën voor een goede oogst bidden. Daarna worden stukken van kolossale broden aan de armen uitgedeeld.

Meylings film was een stil protest tegen de 'vervlakkende invloed van de moderne tijd', zoals het commentaar zegt. En een ode aan een verdwijnende wereld waar boerenbruiloften nog een happening waren, waarvoor de hele *noaberschap* uitliep. Compleet met de *spolman*, bruidskoe en een versierde pijp voor de bruiddegom, die direct wordt uitgeprobeerd.

Bij dit soort beelden bekruipt de kijker bijna het gevoel naar een verre, onbekende indianenstam te kijken. En toch is dit hetzelfde Twente waar op dat moment de elektrische auto's van de Enschedese reinigingsdienst op hun accumulatiebatterijen uitrijden om de straten schoon te spuiten. Zowel in werkelijkheid als in de Filmbank bestonden en bestaan beide werelden naast elkaar.

De Filmbank, een plek waar Twente gezien wordt

De Twentse Filmbank bestaat sinds vorig jaar september. Het idee is van Enschedeër Chris van Oosterwijk die als vrijwilliger bij de Oudheidkamer Twente op veel plekken op het wereldwijde web historische films over Twente tegenkwam. Hij miste een internetsite die al die films over de regio op één centrale plek gemakkelijk terug te vinden maakt. Uiteindelijk besloot hij zelf zo'n 'portal' te maken. Op de Twentse Filmbank heeft hij inmiddels zo'n 400 films verzameld, naar plaats en thema geordend. Lag het accent aanvankelijk nogal op films over Enschede inmiddels is er van de meeste steden en dorpen in Twente wel iets te vinden.

Voor een deel staan er op de site films die nog nergens te zien waren, voor een ander

deel wordt er doorgelinkt naar plekken waar de Twentse films al langer stonden, zoals sites van historische verenigingen of het Historisch Centrum Overijssel. Van Oosterwijk wil de site de komende jaren, bij voorkeur onder de vleugels van de Oudheidkamer Twente, gestaag uitbreiden. Tegelijk probeert hij de historische informatie bij de films te verbeteren. En verder wil hij elk half jaar een thematische filmavond verzorgen. Recent deed hij dat samen met de OKT al met films rond de thema's Twente en het Koninklijk Huis en Twente en Pasen. Van Oosterwijk zou ook in bejaardenhuizen oude films willen vertonen. Uit onderzoek blijkt dat dit het welbevinden van ouderen bevordert. Wie oude films heeft van voor circa 1960

die nog niet gedigitaliseerd zijn kan terecht bij de Twentse Filmbank. Daar wordt de film online gezet en de eigenaar van de filmbeelden krijgt het origineel plus een digitale kopie weer terug. Voor het verkrijgen van vertoningsrechten van films en het geschikt maken van de beelden is geld nodig. Van Oosterwijk heeft daarom een virtuele bioscoop in het leven geroepen, waar mensen voor minimaal een tiende per jaar een stoel kunnen kopen. Mensen die de Filmbank op die manier sponsoren krijgen ook toegang tot een aantal films die alleen met een wachtwoord te zien zijn.

Voor meer info: <http://vrogger.jouwweb.nl/>

Te hooi en te gras

Duits-Nederlandse heemkundedag

Hoe kunnen verenigingen musea exploiteren? Over die vraag buigen heemkundeverenigingen uit het Münsterland en de Achterhoek zich op de grensoverschrijdende heemkundedag op zaterdag 31 mei in Gronau.

In steeds meer plaatsen worden musea door verenigingen geëxploiteerd. Over alle werkzaamheden die dat met zich meebrengt, worden op 31 mei lezingen gehouden met aansluitend discussie. De vereniging Het Museum uit Winterswijk en de heemkunde vereniging Raesfeld presenteren hun concepten. Aansluitend stelt Elisabeth Büning het project cultuurhistorisch centrum Westmünsterland voor en Dr. Jette Jansen van de Stichting Gelders Erfgoed licht het concept van erfgoed Gelderland toe. Na de middag staan excursies op het programma naar het Drilandmuseum, het Rock'n Popmuseum Gronau of een stadrondeleiding door Gronau.

De Duits-Nederlandse heemkundedag op 31 mei begint om 09.30 uur in de Bürgerhalle in Gronau. Deelname is (incl. lunch) gratis. Geïnteresseerden kunnen zich tot 23 mei aanmelden bij Kreisheimatpflege Borken, tel.: 0049 2861/82-1350, of per e-mail: heimatpflege@kreis-borken.de

Excursie langs Emslandkampen

De Emslandkampen vormen een lange tijd wat vergeten onderdeel van de Duitse oorlogsgeschiedenis. De nazi's gebruikten de kampen, die zich van Nordhorn noordwaarts langs de Nederlandse grens uitstrekten, om vanaf 1933 tegenstanders van Hitler gevangen te zetten. Onder anderen de elektrische auto's van de Enschedese reinigingsdienst op hun accumulatiebatterijen uitrijden om de straten schoon te spuiten. Zowel in werkelijkheid als in de Filmbank bestonden en bestaan beide werelden naast elkaar.

Helene Boink uit Dene-kamp en Pieter Albers uit Emmen houden zaterdag 13 september een excursie langs een aantal van de vroegere kampen. Pieter Albers schreef een boek over het onderwerp.

Excursie Emslandkampen, zaterdag 13 september 2014, kosten 37,50 euro (voor bus, koffie en warme maaltijd) Aanmelden vóór 1 augustus bij Helene Boink, tel. 0541-352261, mail: h.boink@zonnet.nl.